

HAMDAM ZAKIROV

KAUKANA MERELTÄ

Reunamerkintöjä Kavafisiin
Suomentanut Jukka Mallinen

ntamo

KAUKANA MERELTÄ

© 2016 Hamdam Zakirov, Jukka Mallinen, Arvi Perttu
ISBN 978-952-215-618-1

Ulkoasu
Make Copies

Kuvat
Sergei Alibekov

Valmistaja
BoD – Books on Demand, Neuerstedt, Saksa

2016
ntamo
www.ntamo.net

HAMDAM ZAKIROV

KAUKANA MERELTÄ

Reunamerkintöjä Kavafisiin
Suomentanut Jukka Mallinen

ntamo

REUNAMERKINTÖJÄ FERGANAN LAAKSOON

Hamdam Zakirov syntyi 1966 Rištanin pikkukaupungissa Uzbekistanin itäisimmässä osassa, korkeiden vuorijonojen ympäröimässä Ferganan laaksossa.

Fergana on ikivanhaa historiallista maata. Aleksanteri Suuri liitti sen hellenistiseen kulttuuripiiriin. Hän valtasi nykyisessä Tadžikistanissa sijaitsevan Hudžantin vuonna 329 eaa. ja nimesi sen Aleksandria Eskhateksi eli Kaukaisimmaksi Aleksandriaksi. Samana vuonna perustettiin lähelle Margilonin kaupunki. Marakandan Aleksanteri valloitti samoin 329 eaa. Sitten se tuli tunnetuksi keskiajan loistavan islamilaisen renessanssin keskuksena, ”Kultaisena Samarkandina”.

Ferganassa syntyi suuri tähtitieteilijä Ahmad al-Fargahani eli Ferganalainen (797–865), joka julkaisi merkittävän astrologisen kartan. Lännessä hänet tunnettiin Alfragenuksena. Hänen kirjansa käännös latinaksi ilmestyi 12. vuosisadalla ja levisi laajalle.

Andižanin kaupunki perustettiin 6. vuosisadalla ja se kehittyi Silkkiteiden keskuksiksi ja solmukohdaksi. Siellä syntyi Babur (1483–1530), joka oli timuridi eli Timur Lenkin ja Tšingis-kaanin jälkeläinen ja perusti Mogulidynastian Intiaan.

Venäjän keisarikunnan etuvartioksi Fergana alistettiin 1800-luvun puolivälissä. 1970-luvulla se uinui kaukaisena neuvostoprovinsina pysähtyneisyyden ajattomuudessa. Uzbekit ja venäläiset viettivät hiljaiseloa helteessä paistuvassa ja rapistuvassa koloniaalisessa kaupungissa. Se kantoi yhä arkkitehtonista leimaa 1900-luvun alkupuolelta, tsaarivallan siirtomaaraukeudesta.

Hamdam Zakirovin kotona puhuttiin uzbekkia. Äidin kanssa puhuttu tadžikki oli hänen ensimmäinen kielensä, nyt jo unohtunut. Hamdam kävi venäläisen koulun. Siellä oli Krimin tataareja, jopa yksi liettualainen – kaikki karkotettujen lapsia.

Auringon kärventämän idän poika sai kohtalokseen pohjoisen. Hän lähti Leningradiin laivastoinsinöörien sotakouluun 17-vuotiaana viideksi vuodeksi ja palveli vuoden Murmanskin lähellä. Se antoi ensimmäisen kasteen kylmään pohjoiseen mereen, josta sittemmin tuli Hamdamille tärkeä arkkityyppi.

Palattuun kotiin Hamdam kohtasi 80-luvun lopulla muotoutuneen runoryhmän, jonka keskushahmoja olivat Šamšad Abdullajev, Daniil Kislov ja sittemmin kuuluisa taiteilija Sergei Alibekov, joka on tehnyt myös tämän julkaisun kuvat. Tätä paikallista modernismia ruokki olosuhteiden ainutlaatuisuus, jossa nuori ystäväpiiri heräsi uuteen aikaan. Luettiin, keskusteltiin, juovuttiin uusista ideoista. Ferganan ryhmä syntyi vastarinnasta ympäröivää konformismia vastaan, jota oli kahta laatua: neuvostouskollisuus ja vanhimman sukupolven ”fundamentalismi”. Nuoret neuvostokansan paheksumat boheemit saivat nykytaiteesta olemassaolon vaihtoehtoisen muodon.

Ryhmä inspiroi legendaarisen Taškentissa ilmestyneen kirjallisuuslehden *Zvezda Vostoka* (Idän tähti), jonka päätoimittaja Sabit Madalijev muutti 90-luvun alussa nykykulttuurin tiedonantajaksi. Siinä Michael Palmer, Language School ja Charles Bukovski oljentelivat kaikessa rauhassa suufiklassikoiden ja zen-mestareiden rinnalla.

Hamdam lähti Moskovaan, työskenteli lastaajana ja toimittajana. Sitten hän muutti Suomeen, Kouvolaan, työskenteli logistiikkafirmassa ja liittyi kirjailijayhdistys Palttaan.

Ferganan koulun taustalta löytyy moniulotteinen idän ja lännen synteesi. Hamdam syntyi maustesekoitukseltaan harvinaisen väkevään kulttuuriseen gumboon. Keski-Aasiaan neuvostoimperiumin rajoille oli 20. vuosisadan lopulla kehittynyt elämänmuoto, ”jota ehdollistaa venäjän kielen hedelmällinen despotismi tieteen ja kulttuurin kielenä”. Kielten, kansojen ja kulttuurien rajoille ilmestyi kulttuurinen hybridi, jota isovelji ei saattanut kuvitellaakaan. ”Henkinen sekarotuisuus” on tuottanut Keski-Aasiassa venäjänkielistä nykyrunoutta, joka on yhtä kaukana venäläisestä kuin arabialais-persialaisesta perinteestäkin. Tämä ristiriitainen monikulttuurisuus muistuttaa hellenististä synteisiä, josta Hamdamille tärkeä Konstantin Kavafis ammensi. Jevgeni Abdullajev sanoo, että tämä runous ei ole loikka Venäjän kirjallisuuden olkapään yli itään tai länteen: ”Pyrkimyksemme on aktualisoida ja itämaistaa se ’itä’, joka muodostaa venäläisen kulttuurin oman salatun ja poljetun alitajunnan.”

Taustalla vaanivat myös idän väkevät vaikenemisen saostumat. Vanhojen uzbekkikaupunkien sakeasti tikittävä hiljaisuus jää äkkinäisenkin kävijän mieleen. Nykyisyys jännittyy Uzbekistanissa kahden vastakkaisuuden, Taškentin ja Ferganan runokoulukuntien välille. Ne ovat kuin kansansadun tyttäret – ruusu toinen, rumahinen toinen. Taškent artikuloi kolmannen maailman kuohuvaa väentungosta, basaarin metakkaa ja liipasinherkkää mieliä. Venäjään sotketaan uzbekin sanoja, pidgin-venäjää rikastutetaan uzbekin fonetiikalla ja vääntyneellä kieliopilla. Sandžar Janyšev on tämän itä-länsimaisen diwanin ja kielellisen mellakan tunnustettu ykkösnimi. Sama kielinaturalismi näkyy sekakielisellä Vadim Murathanovilla sekä venäjän ja uzbekin slangin välillä seikkailevalla Suhbat Aflatunilla.

Ferganan koulu taas hakeutuu yksinäisyyteen viileään vuori-ilmaan. Eleettömyydessään ja objektiiviseen korre-laattiin pitäytymisessään se ohittaa venäläiset runouden pakolliset kuviot – mitan ja loppusoinnun. Paradoksaalisesi se on venäläisistä runokoulukunnista maantieteellisesi itäisin, mutta poetiikaltaan läntisin. Idän tiikerinkatseen muistojen keskellä sitä ovat ruokkineet niin imagismi ja italialainen hermetismi kuin Michelangelo Antonionin elokuvatkin – ei suinkaan Venäjän runouden Puškin, Mandelstam ja Brodsky. Šamšad Abdullajev onkin kirjoittanut runon ”Ikävä Välimerelle”.

Keskeisillä tekijöillä kuten Daniil Kislovilla ja Olga Grebennikovilla on täysin kosmopoliittinen kulttuurinen asenne. Edesmenneet pietarilaiset Arkadi Dragomoščenko ja Vasili Kondratjev kurkistelivat tämän idän olkapään takaa.

Zakirov itse on runoissaan useasti helteisen aron tai itämaisen savikaupungin maiseman tarkastelija, tähän keskittyneisyyden hetkeen touhusta ja kiireestä vapautunut, suojaton. Liikkumattomaan maailmaan syntyvät moninaiset runolliset kirjaimet, jotka eivät tarkoita mitään, vaan ohittavat alastoman ilmaisullisuuden. Šamšad Abdullajev sanoo tästä: ”Varrella virran becketiläisen sikiön asennossa istuva tarkkailija muuttuu nollaksi, jonka lävitse maailma virtaa. Se on Finis terrae.” Ihmisen patsasmaisuutta vahvistaa hänen ympärillään touhottavan rutiinitodellisuuden vierassukuisuus. Siitä ei löydy edes kapeita rakoja muun ajan tuulille.

Itse maisema lukitsee tekstin puoltaen sitä näin, antaen sille autonomian. Jännite ja syvyys saavutetaan suurpiirteisellä hidastelulla ja sivudetaljien viivyttyllyllä. Mikään ei kosketa, ”muu” virtaa ohi, vallitsee ”autuus” sivullisuudessa.

Tämä on myös askeesin runoutta ja eetosta, sanojen

harmautta, pidättyväisyyttä, välinpitämättömyyttä. Saita taidepuhe jää kohteen suhteen pyyteettömäksi.

Hamdam sanoo: ”Käytämme vers libreä, koska se parhaiten vastaa sisäisen vieraannuttamisen, tekstin impersonaalisuuden vaatimuksia.” Jos mitallisuus merkitsee persoonallisuutta, emotionaalisuutta, subjektiivisuutta, niin Fergana viljelee kylmää eepistä tyyliä ja kieltäytyy unnut-
telun suggeroivasta manipulaatiosta. Se karsii runollisen rihkaman, kuvallisuuden, vertaukset, mitan mahtipontisuuden. Pidättyväinen resignoitunut sävy ja sanakameran objektiivinen, eleetön ja neutraali olevaisen maailman taltiointi tarkentaa hitaaseen kesään ja kärventyvään ruohoaroon.

Tekstissä pallo kimpoaa aina uuteen yllättävään suuntaan. Lukuisilla venäläisillä nykyrunouspalkinnoilla dekoroitu Šamšad Abdullajen onkin todennut, että me kurotamme alkuvirtaan, mutta jäämme lähtökäsitteisiin: ”Ideaallinen teksti on ehkä kuin virta, jota katse ei voi hallita alkulähteistä suistoon saakka – näet katkelmia rantojen vään-
telelemästä ja hoputtamasta juoksevasta epäjärjestyksestä.”

Esineiden epäinhimillinen status, merkityksettömyys, depersonalisaatio juhlii ferganalaista tyhjyyden komeutta. Välistä vihjataan nostalgiaan, suuriin menetyksiin, muistoihin vainajista.

Zakirov rajoittaa itsensä niukkoihin keinoihin foku-
soidakseen sanoihin niiden alkuperäisessä merkityksessä. Proosallisuus vapauttaa lukijan mielikuvituksen, panee liikkeelle lukijan oman kokemuksen. Moniselitteisyys syntyy väistämättömänä sivutuotteena karusta objektiivisuudesta. Se alustaa oudon ”aitouden” vaikutelman. Pidättyväiset ilmaukset soivat monitasoisena rikkaan ja haavoittuneen sielun naamiona.

Menneitä päiviä kuvaavia niukkoja rivejä sähköistä

menetyksen tunne. Ihminen pitää puolensa aikaa vastaan muistin avulla. Viittaukset menneisyyteen peittävät nykyhetken piinallisuuden. Hamdamilla onkin paljon muistokirjoituksia, joita ruokkii nostalgia nuoruuden päiviä kohtaan, sankariaikaan, johon epitafit viittaavat. Ne ovat kaiku menneestä – muistokirjoitusten herättämä ja ruokkima muisti.

Kaipuu nuoruuteen, nimettömään ekstaasiin ja autenttisuuteen vaihtui sitten hänen runoissaan kylmyyteen, mereen. Zakirovin toteava kieli taipuu myös nykyisyyden kärkevien tapahtumien kommentointiin, usein understatementina.

”Reunamerkintöjä” käyttää sivilisaation yhteisiä metaforia. Kuten Kavafiksellakin välähtää tuska, osittainen tyhjyyden tunne, ihmisen henkinen kelvottomuus. Siihen liittyy hellittämätön ikävystyminen ja desillusio, suurten kulttuurimyyttien purkaminen. Zakirov palauttaa meille kulttuurisesta tajunnastamme syrjäytetyn hellenistisen idän, islamin, turkkilaiset ja persialaiset kansat.

Mutta pohjimmiltaan kaikki on samaa, niin helteisen koloniaalisen kaupungin liikkumattomuus kuin hellenististen tyranniin ja runoilijoiden kiihkokin. Tämän maailman myrkky säilyy, koettelemusten tie ja elämä täynnä kärsimystä saavat runoilijan selvänäköisen, arvollisen vastauksen.

Kirjallisuutta Hamdam Zakirovista:

Šamšad Abdullajevin venäjänkielinen essee

<http://library.ferghana.ru/almanac/shamshad6.htm>

Sergei Zavjalovin venäjänkielinen essee

<http://www.trans-lit.info/?p=2335>

Sergei Timofejevin vironkielinen essee

<http://wp.me/p3aBA5-Ed>

Hamdam Zakirov syntyi 1966 Rištanin pikkukaupungissa Uzbekistanin itäisimmässä osassa, korkeiden vuorijonojen ympäröimässä Ferganan laaksossa. Hänen kotonaan puhuttiin uzbekkia; Hamdamin ensimmäinen, nyt jo unohtunut kieli oli äidin kanssa puhuttu tadžikki. Hän kävi venäläisen koulun ja lähti 17-vuotiaana viideksi vuodeksi Leningradiin laivastoinsinöörien sotakouluun. Palattuaan kotiin 90-luvun alussa hän kohtasi Ferganan kouluksi kutsutun runoryhmän, joka kapinoi niin neuvostouskollisuutta kuin vanhemman polven ”fundamentalismia” vastaan mm. Language-runouden, Bukovskin, suufiklassikoiden ja zen-mestarien antamia virikkeitä hyödyntäen.

Nämä eväät laukussaan Hamdam Zakirov matkusti Moskovaan, missä työskenteli lastaajana ja toimittajana – ja edelleen Kouvolaan, Suomeen. Suomessa hän on tehnyt työtä logistiikkafirmassa ja kirjoittanut nämä nyt suomennettuina julkaistavat runot.

”Zakirov rajoittaa itsensä niukkoihin keinoihin fokusoidakseen sanoihin niiden alkuperäisessä merkityksessä. Proosallisuus vapauttaa lukijan mielikuvituksen, panee liikkeelle lukijan oman kokemuksen. Moniselitteisyys syntyy väistämättömänä sivutuotteena karusta objektiivisuudesta. Se alustaa oudon ’aitouden’ vaikutelman. Pidättyväiset ilmaukset soivat monitasoisena rikkaan ja haavoittuneen sielun naamiona.” – Jukka Mallinen suomentaajan esipuheessa

